

Designing an Optimal Pattern for Religious Education Curriculum at a Preschool

■ Zeinab Ashrafi Soltan-Ahmadi¹ ■ Javad Keyhan² ■ Sadegh Maleki Avarsin³ ■ Jahangir Yari⁴

● **Objective:** The main purpose of this study was to design an optimal model for the religious education curriculum at a preschool.

● **Method:** In terms of objective, the present study is an applied one that has been done by qualitative method and through research synthesis.

The statistical population consisted of all the domestic research related to the subject matter in the period of 1379 (SH) to 1399 (SH) and 1999 to 2019, and from among them, 49 (including 38 domestic and 11 foreign) studies as the samples were selected purposefully, and analyzed through the Roberts six-step model.

● **Findings:** The main finding of this study was to make a proposal for the religious education curriculum at a preschool. The proposal consisted of 10 elements based on the Akker's approach.

● **Conclusion:** In the religious education of preschool children, all the aspects of a young learner's existence must be considered with a holistic approach. The ultimate goal is flourishing the nature and good life of a child, and it can be achieved through the intermediate and behavioral goals of a young learner. The educational content should be based on religious teachings and educational objectives, and it should be provided for a learner through a teaching-learning activity appropriate to the interests and developmental needs of the children by an educator with moral, religious and professional competencies. The educator should mainly play a model and guidance role, and accelerate the flourishing of religious nature in children. The instructional materials should be varied, and selected as a package. An instructional space should have happy lively facilities for play, and stimulate children's curiosity. Evaluation should be a process and carried out using various tools such as behavior observation, workbook and parental opinion.

Keywords: religious education, preschool, research synthesis, curriculum

Citation: Zeinab Ashrafi Soltan-Ahmadi, Javad Keyhan, Sadegh Maleki Avarsin, Jahangir Yari.(2021). Designing an Optimal Pattern for Religious Education Curriculum at a Preschool, Applied Issues in Islamic Education, 6(1): 7-30

Received: 2021/02/28

Accepted: 2021/05/23

1. A Ph.D. student in Curriculum, the Department of Educational Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

E-mail: ashrafizeinab81@gmail.com. 0000-0001-6910-5052

2. **Corresponding Author :** An Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Urmia Branch, Islamic Azad University, Urmia, Iran.

E-mail: keyhan.edu@gmail.com. 0000-0001-6022-9702

3. An Associate Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Human Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

E-mail: s.maleki@iaut.ac.ir. 0000-0003-3841-8333

4. An Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran.

E-mail: john_yari@yahoo.com. 0000-0002-3215-4931

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی تربیت‌دینی در دوره پیش دبستانی

■ زینب اشرفی سلطان احمدی* ■ جواد کیهان** ■ صادق ملکی آوارسین*** ■ جهانگیر یاری حاج‌عطالو****

چکیده

- هدف: هدف اصلی تحقیق حاضر، طراحی الگوی مطلوب برنامه‌درسی تربیت‌دینی در دوره پیش‌دبستانی بوده است.
- روش: پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی است که به روش کیفی و با استفاده از سنتز پژوهی انجام گرفته است. جامعه آماری را کلیه پژوهش‌های داخل کشور مرتبط با موضوع در فاصله زمانی ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۹ و ۱۹۹۹ تا ۲۰۱۹ تشکیل می‌دهد که از بین آنها ۴۹ پژوهش (۳۸ مورد داخلی و ۱۱ مورد خارجی) به‌عنوان نمونه به شیوه هدفمند انتخاب و با استفاده از الگوی شش مرحله‌ای روبرتس مورد بررسی قرار گرفتند.
- یافته‌ها: یافته مهم تحقیق، ارائه الگوی پیشنهادی برنامه‌درسی تربیت‌دینی برای دوره پیش‌دبستانی است که متشکل از عناصر ده‌گانه مبتنی بر رویکرد آکر می‌باشد.
- نتیجه‌گیری: در تربیت‌دینی کودکان پیش‌دبستانی، باید با رویکردی کل‌نگری، همه ابعاد وجودی نوآموز مورد توجه قرار گیرد. هدف غایی، شکوفایی فطرت کودک و زندگی پاک است، که از طریق اهداف میانی و رفتاری نوآموز دست‌یافتنی می‌باشد. محتوای آموزشی

□ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۰۲

□ تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۱۰

* دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

E-mail: ashrafizeinab81@gmail.com. [id](https://orcid.org/0000-0002-6910-5052) 0000-0002-6910-5052

** نویسنده مسئول: استادیار گروه علوم تربیتی، واحد ارومیه، دانشگاه آزاد اسلامی، ارومیه، ایران.

E-mail: keyhan.edu@gmail.com. [id](https://orcid.org/0000-0001-6022-9702) 0000-0001-6022-9702

*** دانشیار گروه علوم تربیتی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

E-mail: maleki@iaut.ac.ir. [id](https://orcid.org/0000-0003-3841-8333) 0000-0003-3841-8333

**** استادیار گروه علوم تربیتی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

E-mail: john_yari@yahoo.com. [id](https://orcid.org/0000-0002-3215-4931) 0000-0002-3215-4931

باید مبتنی بر آموزه‌های دینی و اهداف آموزشی بوده و از طریق فعالیت‌های تدریس-یادگیری متناسب با علایق و نیازهای رشدی کودکان توسط مربی دارای صلاحیت‌های اخلاقی-اعتقادی و حرفه‌ای در اختیار متربسی قرار گیرد. نقش مربی عمدتاً باید الگویی و هدایت‌گری باشد و شکوفایی فطرت دینی را در کودکان تسریع کند. مواد آموزشی باید متنوع و به‌صورت بسته آموزشی انتخاب شود. فضای آموزشی باید دارای امکانات بازی، شاد و بانشاط، محرک حس کنجکاوی کودکان باشد. ارزشیابی باید فرایندی و با استفاده از ابزارهای متنوع مانند مشاهده رفتار، پوشه کار و نظر اولیاء صورت گیرد.

واژه‌های کلیدی: تربیت دینی، دوره پیش دبستان، سنتز پژوهی، برنامه‌درسی

مقدمه

استقرار نگرش جامع توحیدی در تربی و تنظیم جهت‌گیری او به‌سوی خدا همواره یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های پیام‌آوران الهی و مربیان تربیت دینی بوده و هست (بقره ۱/۱۶۳): و خدای شما، خداوند یگانه‌ای است که غیر از او معبودی نیست! اوست بخشنده و مهربان! رهایی از حیطه کثرت‌های وهمی و درآمدن به وادی وحدت و یگانگی و سیراب شدن در آب‌شخور زلال توحید، هدف نهایی تربیت توحیدی است. اگرچه آدمی با فطرتی پاک و خدا آشنا پا به‌عرصه حیات زمینی می‌گذارد و خداجویی، خداگرایی و میل به پرستش آن وجود بی‌همتا از مصادیق فطری است که از جانب خداوند متعال در وجود هر انسانی به‌ودیعیه نهاده شده است، اما به تدریج غبار فراموشی بر آن شناخت فطری نشسته و از سوی دیگر، برخی از اسلوب‌ها و شیوه‌های تربیتی از جمله تحمیل و تلقین نیز به‌جای صیقل این آینه الهی، خود حجابی بر آن شده و باعث انحراف آن می‌شوند. از این‌رو، زمینه‌سازی، پرورش، هدایت و شکوفایی فطرت توحیدی به‌منظور نیل انسان به قله رفیع وجودی خویش و درآمدن در مقام قرب و رضوان حضرت حق، رسالت خطیر تربیت توحیدی قلمداد می‌شود (قیصری گودرزی و سلحشوری، ۱۳۹۷). کارکرد نظام‌های آموزشی در دوران مدرن به‌عنوان نهادهای تربیتی و فرهنگ‌ساز فقط به انتقال بُعد دانشی به دانش‌آموزان محدود نبوده و وجه‌هنجارین و ارزش بنیان آنها نیز مطرح می‌باشد (Berkowitz & Bier, 2015) صاحب‌نظران توصیه می‌کنند، آموزش دینی برای

همه دانش آموزان مهم است تا بتوانند درک مفهومی از دین پیدا کرده و همدلی آنها را افزایش دهند (Jafralie & Zaver, 2019).

براین اساس، امروزه با توجه به نقش آموزش و پرورش و وظایف مدرسه در نیل به هدف‌های دینی و پاسخ به نیازهای جامعه، تربیت دینی در نظام‌های آموزشی و رسمی کنونی به‌عنوان مهم‌ترین هدف مورد توجه قرار گرفته است (وقاری زمهریر، امین خندقی، سعیدی رضوانی و موحدی محصل طوسی، ۱۳۹۵). تربیت دینی یا تربیت الهی عمده‌ترین بخش معارف اسلامی و فلسفه بعثت پیامبران و اساسی‌ترین وظیفه اولیای الهی و متولیان و مربیان جامعه انسانی اسلامی است (پاکزاد، ۱۳۹۰). تربیت دینی اصطلاحاً به مفهوم جنبه‌ای از فرایند تعلیم و تربیت ناظر بر پرورش ابعاد شناختی، عاطفی، عملی (تجربی) از لحاظ التزام به معیارهای دینی است. به عبارت دیگر، تربیت دینی رشد و تقویت عقاید دینی، حالات و عواطف مذهبی و تقید به مناسک و آداب دینی را برای تحقق شخصیتی متمدن در نظر دارد (کیومرثی، ۱۳۹۲). در یک تعریف جامع و مانع براساس دیدگاه اسلامی، تربیت دینی عبارت است از فرایندی تعاملی بین مربی و متربی که این فرایند به دنبال زمینه‌سازی جهت تکوین و تعالی فطرت انسان و شکل‌گیری هویت متریان در جهت قرب الهی و کسب شایستگی‌های لازم در همه ابعاد و مراتب حیات طیبه فردی و اجتماعی است (صادق‌زاده قمصری، حسنی، کشاورز و احمدی، ۱۳۹۰).

اگرچه تعلیم و تربیت دینی کاملاً به آموزش و پرورش رسمی وابسته نیست، باید اذعان کرد، جریان تعلیم و تربیت دینی از طریق نهادهای رسمی و برنامه‌های درسی آن یکی از مهم‌ترین و هدفمندترین بخش‌های تعلیم و تربیت دینی در کشور است (پیری و ادیب، ۱۳۸۸)؛ چنان‌که در چهارچوب نظام رسمی آموزش، «برنامه‌درسی»^۱ به‌عنوان یکی از ارکان مهم تربیت به‌ویژه تربیت دینی و نیز هماهنگ‌کننده تمام عوامل دخیل در تربیت به‌منزله قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری جهت تحقق هدف‌های آموزش و پرورش (ملکی، شاملی و کاظمی، ۱۳۹۰)، از نقش و جایگاه مهمی در تحقق تربیت دینی برخوردار است. حیطة برنامه درسی، حوزه اصلی تحلیل برنامه‌های درسی است و همچنان که هویت (Hewitt, 2006)، می‌گوید، عبارت است از: «آنچه در برنامه درسی گنجانده شده است و یا آنچه برنامه‌درسی آن را پوشش می‌دهد». طراحی برنامه‌درسی

بر این تمرکز می‌کند که چه دانش، مهارت و ارزش‌هایی را فراگیران باید بیاموزند؛ چه تجربه یادگیری باید در زمینه نتایج یادگیری در نظر گرفته شده ارائه شود، آموزش و یادگیری در سامانه آموزشی چگونه می‌تواند برنامه‌ریزی، اندازه‌گیری و ارزشیابی شود (Aimin & Yan, 2011). در خصوص اینکه عناصر برنامه‌درسی کدامند تا برمبنای آن بتوان تعادل میان عناصر و تناسب آنها را با انتظارات و آنچه که مطلوب است، مشخص کرد، دیدگاه‌های متفاوتی عرضه شده است. اما کامل‌ترین دیدگاه‌ها در این خصوص، دیدگاه کلاین^۱ و اکر^۲ است. کلاین (Klein, 1980) عناصر تشکیل‌دهنده برنامه‌درسی را شامل: اهداف، محتوا، راهبردهای یاددهی-یادگیری، مواد و منابع، فعالیت‌های یادگیری، گروه‌بندی، زمان و فضا و روش‌های ارزشیابی می‌داند. اکر (Akker, 2003) براساس الگوی کلاین، عناصر برنامه‌درسی را در ۱۰ عنصر مورد توجه قرار داده است که به‌غیر از عنصر «منطق یا چرایی»^۳، سایر عناصر با الگوی کلاین مشترک هستند.

با وجود اهمیت بسیار زیاد برنامه‌درسی تربیت‌دینی در نظام آموزشی ما، نتایج تحقیقات در مدارس نشانگر این است که آموزش دینی، وضعیت مطلوبی ندارد و گاه با تأثیرات معکوس نیز همراه بوده، و باعث شده است تا این ناکارآمدی‌ها تا حد زیادی در بحران‌آفرینی‌ها و کاستی‌های رفتارهای دینی نسل نوجوان و جوان سهم مؤثری داشته باشد (کشاورز، ۱۳۸۷). در این راستا، نوذری (۱۳۹۰)، مهم‌ترین آسیب‌های حوزه تربیت‌دینی را در مواردی همچون، توجه نکردن به اصل دین‌یابی، توجه نکردن به تجربه دینی فردی، دین‌محور نبودن برنامه تعلیم و تربیت، رعایت نکردن آزادی در تعلیم و تربیت‌دینی و رعایت نکردن میانه‌روی در آموزش دینی برشمردند. به استناد یافته‌های تحقیق آخش، حسینی‌خواه، عباسی و موسی‌پور (۱۳۹۵)، یکی از مهم‌ترین آسیب‌های دوره پیش‌دبستانی در ایران، عدم وجود یک برنامه‌درسی مدوّن است. نتایج تحقیق بت‌شکن و سعادت‌مند (۱۳۹۴)، نیز نشان داد که از جمله چالش‌های فراروی برنامه‌درسی تربیت‌دینی در مقطع پیش‌دبستانی، توجه نکردن به اصول دین‌یابی و تجربه دینی، توجه نکردن به اصل دین-محوری، توجه نکردن به اصل فطرت، توجه نکردن به اصل تخیل (هنر) و نیز عدم توجه به اصل آزادی و تفاوت‌های فردی است. رام، مهرمحمدی، صادق‌زاده قمصری

1. Klein

2. Akker

3. Curriculum Rationale

و طلائی (۱۳۹۶) نیز اعتقاد دارند که یکی از مهم ترین آسیب های تربیت دینی در نظام آموزش رسمی کشور، تقلیل تربیت دینی به انتقال اطلاعات در حوزه های عمدتاً اعتقادی، عبادی و عدم تخصیص سهم کافی به تربیت اخلاقی است. در همین راستا جفرالی و زاور (Jafraie & Zaver, 2019)، در یک مطالعه موردی با عنوان «آموزش تربیت دینی در کبک کانادا»، متوجه شدند که معلمان از آمادگی لازم در زمینه تربیت دینی برخوردار نیستند. در حالی که به اعتقاد کورونی لاندی، دیویس، بامفیلد، بارنز و همکاران (Conroy, Lundie, Davis, Baumfield, Barnes et-al., 2015)، معلمان عامل اصلی موفقیت هر برنامه آموزش دینی هستند. این امر نشان می دهد که چنانچه الگوی مطلوب تربیت دینی در دسترس متصدیان تربیت دینی قرار نگیرد، به خطا رفتن آنها در فهم اهداف، روش ها و محتوای تربیت دینی لطمه بسیار سنگینی به رشد دینی افراد وارد می سازد (شمشیری و نوذری، ۱۳۹۰). چنانچه تربیت دینی در قالب برنامه درسی مناسب، شفاف و دارای ساختار و محتوای مطلوب و ویژه ارائه شود، می تواند موجبات تعالی فرد و جامعه را فراهم کند. از طرفی، آموزش و پرورش پیش از دبستان از دیرباز در کشور ما به عنوان مرحله ای از آموزش مطرح بوده است و مسأله تعلیم و تربیت کودکان در این دوره که باید آن را سال های سازندگی و تشکیل دهنده بسیاری از صفات و ویژگی های کودک نامید، از اهمیت ویژه ای برخوردار است. پژوهشگران معتقدند که هدایت کودکان جز از طریق پرورش صحیح مذهبی آنان میسر نیست و کودکان برای پذیرش رفتارهای صحیح و مطلوب اجتماعی از طریق مسایل دینی، آمادگی بیشتری دارند تا از راه های دیگر (زینال پور و کیهان، ۱۳۹۷). دوران کودکی نزدیکترین دوره به فطرت پاک الهی است و همین ویژگی اهمیت تربیت دینی در این دوران را بیشتر توجیه می کند (شمشیری و نوذری، ۱۳۹۷). در واقع، یکی از اساسی ترین ویژگی ها که لزوم آموزش مفاهیم دینی را توجیه می کند، وجود گرایش دینی و میل به سوی امور مذهبی در کودک است. مفاهیم اساسی دین اسلام از قبیل اعتقاد به خدا، پیامبر (ص) و ... اموری هستند که با سرشت او سازگار است. بنابراین، اهمیت این دوره و میزان اثرگذاری فراوان آن بر دوره های بعدی بر ضرورت تربیت دینی و آشنایی اولیه با مفاهیم دینی می افزاید (کیهان، ۱۳۹۹). چنان که، به استناد نتایج مطالعه بدخشان و جباری (۱۳۹۷)، آموزش های پیش دبستانی در مکتب القرآن از اثربخشی معنی داری بر روی متریان برخوردار است. اما علی رغم اهمیت دوره کودکی

و شیوه پرداختن به تربیت دینی، پژوهش‌های انجام شده در این حوزه بیشتر اسنادی و روایی و مبهم هستند و به صورت دقیق، الگویی را برای تربیت دینی در دوره کودکی معرفی نکرده‌اند. حال با توجه به خلاء تحقیقاتی موجود، سؤال اصلی تحقیق حاضر این است که: «الگوی مناسب برنامه‌درسی تربیت دینی در دوره پیش دبستانی براساس نتایج تحقیقات صورت گرفته، چیست؟»

مبانی نظری

امروزه به دلایلی گوناگون، جایگاه آموزش و پرورش پیش دبستان در حال ارتقاء است. افزایش روزافزون متربیان، نیاز جامعه و خانواده و نیز تأثیر مثبت این دوره بر کم و کیف فرایند آموزش و یادگیری در دوره‌های بالاتر، ضرورت تدریس برنامه‌های آموزشی و درسی مناسب را دوجندان کرده است (مفیدی، ۱۳۹۳). تلاش و کوشش صاحب نظرانی همچون، روسو، پستالوزی، مونته سوری، دیویی، پیازه و فروبل و الگوهای آموزشی رجیو امیلیا^۱، بانک استریپ^۲، والدروف^۳ و اسکوپ^۴ نیز مؤید این مطلب است که تجارب سال‌های اولیه هر کودک در چگونگی تشکیل شخصیت و کمال نهایی وی بی‌نهایت تأثیرگذار است (آخس و همکاران، ۱۳۹۵). از نظر باقری (۱۳۸۷)، تربیت دینی برنامه‌ای است که هدف آن تقویت باورهای دینی و التزام عملی به آموزه‌های دینی و درنهایت تربیت انسان‌هاست. با توجه به تعاریف به عمل آمده، می‌توان اینگونه استنباط کرد که تربیت دینی شکوفاسازی و به فعلیت رساندن جمیع استعدادها در جنبه‌های گوناگون شخصیتی یعنی ابعاد جسمانی، عقلانی، اجتماعی، عاطفی، اخلاقی است. این شکوفاسازی با موازین و ضوابط الهی میسر است و لذا خلاف چنین ضوابطی شکوفاسازی محسوب نمی‌شود (رجبی زاده، دانشمند و سلطانی، ۱۳۹۸). در تحقیق حاضر، الگوی برنامه‌درسی تربیت دینی پیش دبستانی مبتنی بر دیدگاه اکر (Akker, 2003) مدنظر می‌باشد که شامل عناصر: منطق، هدف، محتوی، راهبردهای یاددهی - یادگیری، نقش مربی، گروه‌بندی، مواد و منابع آموزشی، زمان، فضا و ارزشیابی بوده که از شمول و جامعیت بیشتری نسبت

1. Reggio Emilia

2. Bank Stree

3. Waldorf

4. Scope

به سایر دیدگاه‌ها در زمینه عناصر برنامه‌درسی برخوردار است. الگوی پیشنهادی اگر برای برنامه‌درسی یک روش واضح برای به تصویر کشیدن ارتباطات بین جنبه‌های مختلف در طراحی برنامه درسی است، و الگوی تار عنکبوتی نامیده می‌شود. در این الگو، همه عناصر و مؤلفه‌ها حول محور منطبق اصلی برنامه‌درسی به یکدیگر متصل و مرتبط هستند (یادگارزاده و عسگری، ۱۳۹۰).

مرور پیشینه تحقیقاتی مرتبط با موضوع مبین آن است که پژوهش‌های متنوع در ارتباط با تربیت دینی دانش‌آموزان دوره پیش دبستانی در داخل و خارج کشور از جنبه‌های مختلف انجام گرفته است، که در ادامه به‌طور مختصر به برخی از آنها اشاره می‌شود. به‌طوری‌که، کیهان (۱۳۹۹) در مطالعه خود به بررسی راهبردهای آموزش مذهبی کودکان پیش دبستانی در خانواده طی یک پژوهش آمیخته پرداخت و نتیجه گرفت، والدین از چهار راهبرد عمده (الگوسازی، سبک زندگی اسلامی، رسانه‌های آموزشی و محیط‌ها و مناسبت‌های مذهبی) برای تربیت مذهبی فرزندان‌شان استفاده می‌کنند. شهریار و نجفی (۱۳۹۸) صلاحیت‌های حرفه‌ای مربی تربیت دینی را مورد مطالعه قرار داده و نتیجه گرفتند که مربی تربیت دینی باید دارای صلاحیت‌های علمی و عملی باشد. شمشیری و نوذری (۱۳۹۸) به ارائه الگوی بومی تربیت دینی کودکان پیش دبستانی اقدام نموده و متذکر شدند، برنامه درسی مدون و منسجم تربیت دینی براساس اصول و مبانی دین اسلام برای کودکان پیش دبستانی ضروری است. راهیو و موندادی (Rahayu & Munadi, 2019) به مطالعه تلقی دین‌داری از محتوای محلی برنامه‌درسی در کودکان پیش دبستانی پرداخته و نتیجه گرفتند که محتوای آموزشی باید مبتنی بر آموزه‌های دین اسلام و متن قرآن انتخاب و به شیوه‌های گوناگون به کودکان آموزش داده شود.

به استناد نتایج تحقیقات، می‌توان ادعا کرد که هر یک از پژوهشگران از زاویه دید خود و به‌شکل محدود تربیت دینی کودکان دوره پیش دبستانی را مورد مطالعه قرار داده و هیچکدام موفق به ارائه الگوی جامع در این زمینه نشده‌اند؛ لذا تحقیق حاضر با هدف طراحی الگوی منسجم برنامه‌درسی تربیت دینی دوره پیش دبستان براساس نتایج پژوهش‌های قبلی به شیوه سنتز پژوهی انجام گرفته است تا بتواند بخشی ناچیزی از خلأ موجود را پر کند و راه را برای پژوهش‌های آتی هموار نماید.

روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی^۱ و به لحاظ رویکرد مورد استفاده، کیفی^۲ از نوع سنتز پژوهی^۳ است. راهبرد مورد استفاده فراترکیب است که با انجام تحلیل محتوای استقرایی و سپس فراترکیب از تحلیل‌های انجام شده همراه است. هدف سنتز پژوهی این است که پژوهش‌های تجربی را به منظور خلق تعمیم‌ها، ترکیب کند (Cooper & Hedges, 2009، به نقل از کاویانی و نصر، ۱۳۹۵). در این تحقیق، برای بررسی پیشینه و گردآوری داده‌های متناسب با هدف پژوهش، از مقاله‌های موجود در پایگاه‌های اطلاعاتی داخل و خارج کشور استفاده شده است. به این صورت که با مراجعه به پایگاه‌های اطلاعاتی اینترنتی داخل کشور همچون: سید^۴، ایران داک^۵، مگ ایران^۶، نورمگز^۷ و پرتال جامع علوم انسانی، سایت‌های خارج کشور نظیر: اریک^۸، ساینس دایرکت^۹، پروکویست^{۱۰} و ... به جست‌وجو پرداخته شده و کلید واژه‌های مورداستفاده شامل مفاهیمی همچون: برنامه‌درسی، تربیت‌دینی، دوره پیش‌دبستانی، سنتز پژوهی و موارد مشابه آن بوده است. بنابراین، جامعه آماری پژوهش را کلیه مقالات علمی - پژوهشی و پایان‌نامه‌های ارشد و دکترا داخل کشور بین سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۹ شمسی و خارج کشور بین سال‌های ۱۹۹۹ تا ۲۰۱۹ میلادی تشکیل می‌دهد. از آنجایی که هدف اصلی این تحقیق، تمرکز بر ویژگی‌های عناصر برنامه‌درسی تربیت‌دینی مبتنی بر دیدگاه اِکِر در دوره پیش‌دبستانی بوده است، لذا مرتبط‌ترین پژوهش‌ها به تعداد ۴۹ مورد به شیوه غربال‌گری (باتوجه به هدف پژوهش)، انتخاب و بااستفاده از الگوی شش مرحله‌ای سنتز پژوهی روبرتس^{۱۱} مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. جدول (۱) پژوهش‌های منتخب شرکت داده شده در پژوهش براساس مشخصات پژوهشگر، سال انتشار و موضوع (هدف) را نشان می‌دهد.

1. Applied
2. Qualitative
3. Research Synthesis
4. SID.IR
5. IRANDOC
6. MAGIRAN
7. Noor Mags
8. Eric
9. Science Direct
10. Proquest
11. Roberts

جدول ۱. پژوهش‌های منتخب شرکت داده شده در پژوهش

کدمتبع	پژوهشگر	سال	موضوع / هدف
۱	کیهان	۱۳۹۹	✓ طراحی مدل راهبردهای آموزش مذهبی کودکان پیش دبستانی در خانواده
۲	شهریار و نجفی	۱۳۹۸	✓ صلاحیت‌های حرفه‌ای مربی تربیت دینی
۳	دستمرد، بخشش و ابراهیمی شادپی	۱۳۹۸	✓ بررسی تحلیلی جایگاه بازی در تعلیم و تربیت کودکان از نظر مکاتب غربی و اسلام
۴	کربلایی هرفته و طاهری زاده	۱۳۹۸	✓ اصول آموزش مفاهیم دینی به کودکان
۵	شمشیری و نوذری	۱۳۹۷	✓ ارائه الگوی بومی تربیت دینی کودکان پیش دبستانی
۶	زینال پور و کیهان	۱۳۹۷	✓ پدیدارشناسی شیوه‌های آموزش مذهبی والدین به کودکان پیش دبستانی
۷	عابدی، منادی، خادمی اشکذری و کیامنش	۱۳۹۷	✓ واکاوی عوامل مؤثر بر تحقق پذیری تربیت دینی دانش آموزان
۸	قیصری گودرزی و سلحشوری	۱۳۹۷	✓ اصول تربیت توحیدی در دوره کودکی
۹	عموزاده سماکوش، پیرانی، حیدری و سرمدی	۱۳۹۷	✓ طراحی و اعتبارسنجی الگوی تربیتی مبتنی بر حب خدا از منظر قرآن
۱۰	جان نثار	۱۳۹۷	✓ نقش قصه و بازی در رشد، خلاقیت و هویت یابی کودکان پیش دبستانی
۱۱	سوهانی، امیری قائمی، و کیلی و آهنگران	۱۳۹۶	✓ تبیین نقش مربیان و والدین در تعمیق باورهای دینی در کودکان با رویکرد قرآنی
۱۲	درستی و زارعی	۱۳۹۶	✓ تأثیر قصه گویی قصص قرآنی بر سازش یافتگی کودکان پیش دبستانی
۱۳	بیاتی، هاشمی مقدم و فقیهی	۱۳۹۶	✓ طراحی و اعتبارسنجی مدل تربیت معنوی و اخلاقی کودکان پیش دبستانی
۱۴	رسولی و پهلوانی	۱۳۹۶	✓ ضرورت بهره گیری از نمایش خلاق برای آموزش آموزه‌های اخلاقی و مذهبی به کودکان پیش دبستان
۱۵	وقاری زمهریر و همکاران	۱۳۹۵	✓ تبیین برنامه درسی تربیت دینی مبتنی بر رویکرد تکلیف گرا
۱۶	زارعی زارعی، نصرافهانی، میرشاه جعفری و لیاقت دار	۱۳۹۵	✓ مربی پیش دبستانی: چه کسی با چه مشخصاتی؟

جدول ۱. (ادامه)

موضوع / هدف	سال	پژوهشگر	کد منبع
✓مقایسه اهداف و محتوای برنامه‌درسی اجرا شده و قصدشده در مراکز پیش دبستانی	۱۳۹۵	میرزایی، احمدی و نراقی‌زاده	۱۷
✓جایگاه و نقش بازی در تربیت دینی کودکان	۱۳۹۴	کشانی و نوروزی	۱۸
✓میزان انطباق برنامه‌درسی قصدشده و اجراشده پیش از دبستان	۱۳۹۴	رضوی و گرجی‌پشتی	۱۹
✓اهداف واسطی تربیت در دوران کودکی براساس رویکرد اسلامی عمل	۱۳۹۴	سجادیه و همکاران	۲۰
✓آشنایی با ساختار تربیت دینی و راهکارهایی برای پذیرش آن در سنین کودکی	۱۳۹۴	کميجانی و فریادرس	۲۱
✓بررسی چگونگی آموزش مفاهیم اصول و روش‌های دینی به کودکان پیش دبستانی	۱۳۹۴	کریم‌زاده، روزیان و خیبری	۲۲
✓اهداف و روش‌های تعلیم و تربیت از دیدگاه اسلام	۱۳۹۴	میکائی‌لو و سلطان‌القرائی	۲۳
✓روش‌های تربیت کودک تا هفت سالگی در اندیشه امام علی(ع)	۱۳۹۴	رضایت و رضایت	۲۴
✓بازنگری تربیت دینی کودکان پیش دبستان	۱۳۹۳	کریمی و سالاری‌چینه	۲۵
✓تربیت دینی کودکان پیش دبستانی	۱۳۹۳	کریمیان‌پور و احمدی	۲۶
✓نقد و بررسی اهداف تفصیلی فعالیت‌های دوره پیش دبستانی در برنامه‌درسی ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر رویکرد اسلامی عمل	۱۳۹۲	سجادیه و آزادمنش	۲۷
✓اصالت‌بخشی به ارزشیابی فرایند-محوردر تربیت دینی به‌جای اتکا بر نتیجه -محوری براساس آموزه‌های اسلامی	۱۳۹۲	موحدی محصل‌طوسی، مهرمحمدی، صادق‌زاده قمصری و نقی‌زاده	۲۸
✓نیازسنجی برنامه‌درسی دوره پیش دبستانی تحت‌نظر آموزش و پرورش از دیدگاه مدیران و مربیان	۱۳۹۱	سعادت‌مند، لیاقت‌دار و صادقیان	۲۹
✓چالش در اهداف تربیت دینی (شناخت، عاطفه و عملکرد)	۱۳۹۱	عجم و سعیدی‌رضوانی	۳۰
✓تأثیر تربیتی قصه‌های قرآنی در تربیت دینی کودکان	۱۳۹۱	خلجی	۳۱
✓تربیت‌عبادی کودکان	۱۳۹۰	ملکی، شاملی و کاظمی	۳۲
✓آسیب‌شناسی تربیت دینی کودکان مقطع پیش دبستانی	۱۳۹۰	شمشیری و نوذری	۳۳

جدول ۱. (ادامه)

کد منبع	پژوهشگر	سال	موضوع / هدف
۳۴	باهنر	۱۳۸۸	✓تعلیم و تربیت و دنیای ناشناخته دینی کودکان
۳۵	پیری و ادیب	۱۳۸۸	✓الگوی بهینه برنامه درسی برای دوره پیش دبستان
۳۶	تهذیبی و جوادنیا	۱۳۸۵	✓تربیت دینی کودکان در دوره پیش دبستانی
۳۷	عبسی	۱۳۸۲	✓طراحی الگوی برنامه درسی بهینه برای دوره کودکان، نقد و بررسی وضعیت این دوره درمقایسه با آن الگو
۳۸	سعیدی رضوانی و بینقی	۱۳۸۰	✓تأملی درباب تناسب آموزش و پرورش با تربیت دینی
۳۹	Rahayu & Munadi	۲۰۱۹	✓تلقی دین داری از محتوای محلی برنامه درسی در کودکان پیش دبستانی
۴۰	Jafralie & Zaver	۲۰۱۹	✓آموزش تربیت دینی: برنامه اخلاق و فرهنگ دینی
۴۱	Marini, Safitri & Muda	۲۰۱۸	✓مدیریت مدرسه براساس شخصیت سازی در زمینه فرهنگ مدرسه مذهبی
۴۲	Aran & Nayebkabr	۲۰۱۸	✓نقش والدین در تربیت دینی و اجتماعی کودکان
۴۳	Barni & Mahdany	۲۰۱۷	✓اندیشه های غزالی در برنامه درسی معارف اسلامی
۴۴	Njoku & Njoku	۲۰۱۵	✓چالش های اجرای مؤثر برنامه درسی مطالعات دینی مسیحی
۴۵	Duman	۲۰۱۴	✓ارزیابی اهداف برنامه درسی پیش دبستانی ترکیه از نظر آموزش ارزش ها
۴۶	Mirascievaa, Petrovskia & Gjorgjeva	۲۰۱۱	✓آموزش تربیت دینی کودکان در مقدونیه امروز
۴۷	Hashim & Langgulung	۲۰۰۸	✓برنامه درسی دینی اسلامی در کشورهای مسلمان: تجارب اندونزی و مالزی
۴۸	DE roos, Iedema & Miedema	۲۰۰۴	✓تأثیر فرقه (مذهب) مادر، مفاهیم خدا و روش های تربیت بر درک مفهوم خدا توسط کودکان
۴۹	Lemu	۲۰۰۲	✓رویکرد جامع آموزش اسلام به کودکان: مطالعه موردی شمال نیجریه

یافته‌های تحقیق

پس از استخراج و پالایش پایه‌های نظری و مضامین اصلی داده‌ها از منابع مورد استفاده، کدگذاری محوری با مرتب کردن، درآمیختن و سازماندهی انبوهی از داده‌ها انجام گرفت. سپس طبقه‌بندی، تحلیل و ترکیب نتایج در یک چارچوب مفهومی و همه جانبه ارائه شد. برای اطمینان از اینکه تمامی مفاهیم مورد اشاره استخراج شده‌اند، چندین بار از ابتدا تا انتها همه عبارات و جملات مورد بررسی مجدد قرار گرفت و مفاهیم مشابه دسته‌بندی و در سطح انتزاعی‌تر در قالب یک مقوله کلی قرار داده شدند. بر این اساس، جدول (۲)، خلاصه نتایج فرایند کدگذاری باز جهت استخراج ویژگی‌های عنصر برنامه‌درسی تربیت دینی دانش‌آموزان پیش دبستانی را نشان می‌دهد.

جدول ۲. خلاصه نتایج کدگذاری باز و استخراج ویژگی‌های عناصر برنامه‌درسی تربیت دینی

ردیف	عنصر	مفاهیم (کدهای باز) استخراج شده، ویژگی‌های عناصر با ذکر منبع
۱	منطق (چرایی تربیت دینی)	فطری - معنوی (ضرورت دستیابی به ارزش‌های متعالی انسانی) (۲۰-۳۶) ایمان‌گرایی، عقل‌گرایی و تلفیقی با تأکید بر عمل‌گرایی (۳۳) ضرورت پاسخ‌گویی به نیازهای کودکان (۳۹) سعادت دنیا و آخرت (۴۶).
۲	هدف‌گذاری	رسیدن به خدا (۵-۹-۱۷-۲۶-۲۸-۴۲-۴۹) مراتبی از حیات طیبه و پاک (۱۰-۲۳-۲۶-۳۹-۴۰).
	اهداف آموزشی اهداف میانی	اهداف شناختی: شناخت دینی و مذهبی (۵-۲۱-۲۳-۳۵-۳۷-۳۸) افزایش شناخت کودک نسبت به خود، خدا، دیگران و محیط (۲۶-۲۹-۳۶-۴۶-۲۳) آشنایی با دین اسلام و سایر ادیان، آشنایی با قرآن، اماکن مذهبی، اعیاد و مناسک اسلامی، پیامبر و امامان و شناخت نعمت‌های خداوند (۳۰-۳۲) دستیابی به ارزش‌های مبتنی بر اصول دموکراسی به منظور درک ایده‌های اخلاقی و تفاوت‌های فرهنگی (۴۸) آشنایی با حجاب اسلامی و معیارهای دینی (۲۴). اهداف عاطفی: خدا دوستی، دوست داشتن بندگان اصلح و مؤمن (۴-۹-۱۰-۱۷-۲۲-۲۳) رشد و پرورش حس ارزشی، ایجاد و تکوین حس عرفانی و آرامش روحی و روانی (۵ و ۱۵) تأمین نیازهای روانی-زیستی و نیازهای فطری و معنوی (۲۰-۲۱) پرورش صفات اخلاقی و رفتارهای اجتماعی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، علاقه به قرآن، تقویت حس دینی و علائق مذهبی (۱۹-۲۴) رشد شخصیت فرهنگی و مذهبی متربیبان در عمل به مدارای مذهبی نسبت به دیگران و زندگی هماهنگ با ادیان دیگر (۴۸-۴۹) احترام به ارزش‌های دینی و رسیدن به ایمان مذهبی (۴۹) تقویت دین‌باوری و حس مذهبی (۳۶-۴۴) ارزش‌گذاری مفاهیم اصیل ادیان، ایجاد نگرش مثبت و حس دوست داشتن (۴۹-۴۷) پرورش معنویت و اخلاقیات، رشد متعادل همه ابعاد وجودی کودک (۳۸).

جدول ۲. (ادامه)

ردیف	عناصر	مفاهیم (کدهای باز) استخراج شده، ویژگی های عناصر با ذکر کد منبع
۲	اهداف آموزشی اهداف میانی	اهداف عملکردی: تسلیم در برابر خدا و اطاعت از دستورات الهی (۲۷-۴۶) توحید- محوری، اخلاص، هدايت، اندیشه ورزی، عقل ورزی، عدالت، تکوین شخصیت دینی (۱۷-۲۳-۲۷) رشد متعادل کودک در ابعاد گوناگون (۴۸) تجهیز کودکان به توانایی بحث و جدل در مسایل دینی و اخلاقی (۱۶-۲۴).
	اهداف جزئی (رفتاری)	انس با قرآن (۵-۳۲) توانایی انجام امور دینی ساده (۱۷-۲۱-۲۶-۳۲-۳۷) شکرگزاری خدا، ذکر، دعا، قرائت قرآن (۳۲) احترام به خود، دیگران و کاهش اختلاف در جوامع چندقومیتی (۴۹).
۳	محتوای آموزشی ماهیت (چیستی)	آموزه های دینی شامل: مفاهیم ساده قرآنی، قرائت سوره های کوتاه، آداب نماز (۴-۵-۷-۱۳-۱۷-۱۹-۲۰-۲۸-۳۶-۳۷-۳۸-۳۹-۴۰-۴۲-۴۴-۴۹) محتوای غنی دارای دو بعد دانش (اطلاعات دینی) و توانش (کاربردی)، استفاده از محتوای ادیان و مذاهب مختلف (۲۱) مطالب ساده در زمینه اعتقادات دینی و مذهبی احکام شرعی، اخلاق و آداب، سیره پیامبر و امامان (۲۹-۳۶) آموزه های دینی و مذهبی در قالب تازه و نوآورانه، متناسب با علایق و نیازهای روز متربیان (۳۹) ارزش ها و فضایل اخلاقی با تأکید بر آموزه های دین اسلام (۲۹-۴۶).
	اصول انتخاب و سازماندهی	تأکید بر رشد همه جانبه کودک، تلفیقی و درهم تنیده، ساده و روان، کاربردی، محرک فطرت کودک (۵-۷-۲۰-۲۲-۲۶-۴۲-۴۳) بهره روز بودن، تناسب با واقعیت های جامعه (۷-۱۱-۲۱) تأکید بر پرورش تعقل، سازماندهی براساس تناسب با میزان آمادگی و ویژگی های نوآموزان، تعادل در ارائه محتوای نظری و عملی، ارائه تدریجی، ارتباط افقی و عمودی (۱۱-۳۰-۴۰) متناسب با اهداف، هماهنگ با مبانی دین (۲۰) انعطاف پذیری، دانش آموز- محور، ارائه مطالب از ساده به دشوار، متناسب با روش های تدریس فعال و معنی دار برای کودکان (۲۱).
۴	فعالیت های یاددهی- یادگیری اصول انتخاب	تناسب با اهداف تربیت دینی، بهره گیری از اراده و اختیار یادگیرنده، انعطاف پذیری، حفظ کرامت ذاتی کودکان، تناسب با امکانات و محدودیت ها، توجه به تفاوت های فردی، توجه به معنویت، مبتنی بر حواس، احترام به شخصیت کودک (۱-۴-۱۷-۲۰-۴۱) تقویت ظرفیت های انتقادی، تحلیلی و قضاوت (۸) تناسب فعالیت های عملی با امیال و آزادی کودک، مبتنی بودن تربیت عملی بر اصول سهولت، عادت، تکرار و تلقین، پرورش و تقویت گرایش کودک به کنجکاوی و پرسشگری (۹-۲۸) توجه به اصل اعتدال، آزادی و قدرت تخیل کودکان (۳۶-۴۰-۴۲) متناسب با رشد ذهنی کودکان، ساده و سلیس (۴۲)

جدول ۲. (ادامه)

ردیف	عناصر	مفاهیم (کدهای باز) استخراج شده، ویژگی های عناصر با ذکر کد منبع
۴	فعالیت های یاددهی - یادگیری روش ها	پرهیز از روش های عامرانه و دستوری و داشتن برخورد محبت آمیز همراه با مدارا (۴۱-۲۴-۲۰-۱۷-۱۲-۱۰-۱) تشویق و تنبیه (۲۴-۲۰-۱) ترکیب روش های تدریس گوناگون و تلفیق با سایر موضوعات (۴۳-۲۴-۲۰-۱) توأم ساختن آموزش با نشاط و شادابی با استفاده از انواع بازی های فردی و گروهی و سرگرمی های موردعلاقه دانش آموزان (۴۱-۳۸-۳۷-۲۹-۲۶-۲۴-۲۲-۱۷-۱۲-۱۰-۵-۴-۳-۴۶) استفاده از داستان های تاریخی و قصه های واقعی ائمه و معصومین (ع) (۳-۴-۵-۶-۱۲-۱۴-۲۲-۲۴-۲۶-۲۹-۳۴-۳۵-۳۷-۳۸-۴۱) عادت آموزی، ارائه الگوهای دینی و قرآنی (۶-۱۰-۱۲-۱۷-۲۴-۲۶-۳۴-۴۱-۴۸) شرکت در مراسم مذهبی و آشنایی با اماکن دینی و مذهبی (۶-۲۴-۲۶-۳۴-۳۵-۴۱-۴۸) ارائه محتوای دینی با استفاده از رسانه ها، وسایل کمک آموزشی جدید و فناوری های نوین آموزشی (۶-۷-۲۲-۲۴-۲۵-۲۶-۳۴-۳۹-۴۱).
۵	نش مری شایستگی اعتقادی و اخلاقی	داشتن اعتقادات دینی و مذهبی، خداگرایی و معرفت یقینی، آگاهی به دین اسلام (۲-۱۸-۲۰-۲۱-۲۵-۲۶-۳۸-۴۴) التزام عملی به ارزش های اسلامی و الگوی شایسته بودن برای کودکان (۷-۲۵-۳۸-۴۱-۴۴) اشتیاق شغلی و عشق به دانش آموزان (۱۸-۲۱) اجتناب از تحمیل اعتقادات دین مشخصی به دانش آموزان، هادی و مشفق خیرخواه، دارای صفات مثبت مثل صبر، استقامت و شهامت (۲-۲۰-۳۶) ظاهری شایسته و آراسته (۷).
۵	نقش مری صلاحیت حرفه ای	داشتن شیوه دموکراتیک و احتراز از تحمیل و تلقین (۸-۲۵-۲۹-۴۰-۴۶) دارای تحصیلات مرتبط با دوره پیش دبستانی، توجه به تجارب کودکان، استفاده از شیوه های تشویقی متناسب با روحیه کودکان، مشارکت دادن دانش آموزان در روند یادگیری (۱۸-۲۰-۲۱-۳۸-۴۲-۴۶) فراهم سازی محیط جذاب و سالم برای یادگیری (۳۷-۴۵) توانایی مدیریت کلاس، دارای تجربیات ارزشمند، باعث یادگیری تحولات فرین و نیز توانایی ارزیابی مناسب از عملکرد متریبیان (۱۸-۴۵-۴۷) آشنا با اصول یادگیری و شیوه های آموزش، علاقه و انگیزه داشتن به امر یادگیری (۱۸-۲۰-۳۶-۴۱) ایفای نقش الگوی دینی مناسب (۳۵-۴۰-۴۱).
۶	مواد و منابع آموزشی	متنوع، قالب چایی و غیر چایی و به شکل بسته آموزشی و الکترونیکی (۵-۷).
۷	گروه بندی	دسته بندی براساس نیازها، توانایی ها و علائق مشترک در گروه های کوچک (۲۰-۳۸-۴۲)
۸	فضا و مکان آموزش	وجود کلاس راحت و بدون دغدغه برای ابراز عقیده، حاکمیت فضای خلاقیت پروری در کلاس (۸) زیبا، جذاب و متناسب بودن فضا با سن دانش آموزان (۲۰) وسیع، دارای امکانات بازی، شاد، با نشاط، محرک حس کنجکاوی کودکان (۴۲) حاکمیت جوّ معنوی (۴۳)

جدول ۲. (ادامه)

ردیف	عناصر	مفاهیم (کدهای باز) استخراج شده، ویژگی های عناصر با ذکر کد منبع
۹	زمان آموزش	اختصاص زمان کافی (۲۰) انعطاف پذیر، غیر ملال آور، مطابق با خواست و نیاز دانش آموزان (۴۲)
۱۰	ارزشیابی	جامع بودن، تنوع در روش ها، توجه به اصل تکرار و تنوع منابع داده ها در ارزشیابی (۲۰) روش غیر مستقیم (۲۹) توجه به اصل فرایند-محوری (۳۱)
	شیوه ها	مشاهده رفتار، آزمون های عملکردی، پوشه کار (۱۷-۲۰-۲۱-۲۲-۴۲) فردی و گروهی (۲۱) ارزیابی نمونه فعالیت های کودک، چک لیست ارزیابی، نظرات اولیاء (۳۸-۴۲).

داده های جدول ۳، نیز نتایج مربوط به تجمیع کدهای باز و پالایش مجدد آنها به منظور حذف کدهای همپوش و ایجاد کدهای محوری و کدهای انتخابی را نشان می دهد.

جدول ۳. یافته های مستخرج از فرایند کدگذاری محوری و منتخب (ویژگی های الگوی پیشنهادی)

ردیف	کد انتخابی (عناصر برنامه درسی)	کد محوری	کد باز
۱	منطق (چرایی تربیت دینی)	ضرورت و نیاز (معنی دارسازی زندگی فردی و اجتماعی)	نیاز فردی دانش آموز برای شکوفایی فطرت الهی، شناخت استعدادها و ظرفیت های درونی، ایجاد جامعه دینی مبتنی بر معیارهای اسلامی
۲	اهداف آموزشی سلسله مراتبی اهداف	هدف غایی یا نهایی	رسیدن به خداوند، دست یابی به مرتبه ای از حیات طیبه
		اهداف میانی	پرورش معنویت و اخلاقیات، تربیت عبادی، ایجاد و رشد معرفت دینی و بینش معنوی، تقویت دین باوری و حس مذهبی، آشنایی با دین اسلام
		اهداف جزئی یا رفتاری	آشنایی با مسائل و فرایض دینی، آشنایی اولیه با پیامبر و ائمه، آشنایی نسبی با قرآن، ایجاد عشق و علاقه به خداوند، انجام فرائض ساده دینی

جدول ۳. (ادامه)

ردیف	کد انتخابی (عنصر برنامه درسی)	کد محوری	کد باز
		اصول انتخاب	همخوانی با اهداف آموزشی، ویژگی جامعیت، کاربردی بودن، تناسب با ویژگی‌های رشدی و نیازهای متربی، مطابقت با معیارهای دینی.
۳	محتوای آموزشی	اصول سازماندهی	اصل استمرار و تأکید بر تلفیقی بودن، تأکید بر بسته آموزشی و اجتناب از موضوع - محوری، توجه به ساختار تجویزی، نیمه تجویزی و غیر تجویزی بودن
		ماهیت (چیستی)	ساده و روان مشتمل بر آموزه‌های دینی، اعتقادات، آیات و احادیث ساده و قابل درک
۴	فعالیت‌های یاددهی - یادگیری	اصول	دین محور و دانش آموز محور، فعال و خلاق با تأکید بر روش‌های مشارکتی
		روش	عادت آموزی، بازی‌های آموزشی فردی و گروهی، استفاده از شیوه‌های نو متناسب با فناوری‌های جدید
		ماهیت (چیستی)	آموزه‌های دینی شامل: آیات و روایات، احادیث در قالب شعر، سرود، قصه.
۵	مواد و منابع آموزشی	اصول	مبتنی بر آموزه‌های دین اسلام، متنوع، متناسب با سطح رشد دانش آموزان، علاقه و نیاز آنها.
		ماهیت (چیستی)	بسته آموزشی: متون چاپی و غیر چاپی مشتمل بر آموزه‌های دینی و مذهبی
۶	نقش مربی	صلاحیت اعتقادی و اخلاقی	دارای دانش، نگرش و رفتار مطلوب در مورد اعتقادات دینی و مذهبی.
		صلاحیت حرفه‌ای	دانش کافی، الگویی، آموزشی، تشویقی، تسهیلی، حمایتی و نقش مراقبتی.
۷	گروه‌بندی	-	تشکیل گروه‌های دو تا چهار نفری
۸	فضا و مکان آموزش	فیزیکی	وسیع، دارای امکانات بازی کودکان، بانشاط، محرک حس کنجکاوی کودک
		عاطفی	گرم و صمیمی، تعامل و همکاری عوامل، رفتار محبت‌آمیز عوامل با بچه‌ها.
۹	زمان آموزش محتوای آموزشی	-	غیررسمی و انعطاف پذیر، کوتاه و مطابق با خواست و نیاز کودکان

جدول ۳. (ادامه)

ردیف	کد انتخابی (عنصر برنامه درسی)	کد محوری	کد باز
۱۰	ارزشیابی	اصول ناظر	جامع بودن، اصل تنوع منبع داده‌ها، روش غیرمستقیم، فرایند-محوری
		شیوه‌ها	توصیفی، فرایندی و مستمر و ناظر بر رشد و پیشرفت کودک، استفاده از ابزارهای متنوع مانند: مشاهده رفتار و عملکرد، پوشه کار، نظر اولیاء

نمودار (۱)، الگوی پیشنهادی برنامه درسی تربیت دینی دانش آموزان دوره پیش دبستانی مبتنی بر «رویکرد تار عنکبوتی اکر» را به تصویر کشیده است. این الگو ارتباط موجود بین عناصر برنامه درسی تربیت دینی را نشان داده و نقش محوری منطق و چرایی تربیت دینی را روشن می‌کند. در نهایت می‌توان دریافت، تربیت دینی یک کل منسجم یافته از عناصر گوناگون است که همانند تارهای عنکبوت به هم وابسته‌اند و به عبارتی لازم و ملزوم یکدیگرند. در این الگو، ترکیب و هماهنگی مناسب آنها در کنار یکدیگر، موفقیت برنامه درسی تربیت دینی را تضمین کرده و دانش آموزان را به مسیر و هدف مورد نظر نزدیکتر می‌کند.

نمودار ۱. الگوی پیشنهادی تربیت دینی دانش آموزان پیش دبستانی مبتنی بر رویکرد اکر

بحث و نتیجه گیری

تحقیق حاضر با هدف طراحی برنامه درسی تربیت دینی دانش آموزان دوره پیش دبستانی به شیوه سنتز پژوهی انجام گرفت. اولین عنصر برنامه درسی در دیدگاه اکر، منطق برنامه درسی است که به چرایی یادگیری موضوع مورد آموزش اشاره دارد (Akker, Fasoglio & Mulder, 2010). با توجه به یافته‌های تحقیق، منطق برنامه درسی تربیت دینی دانش آموزان پیش دبستانی مبتنی بر رویکرد اکر، بر اساس فراترکیب نتایج تحقیقات مورد بررسی، ضرورت و نیاز و یا معنی دارسازی زندگی فردی و اجتماعی این دسته از کودکان است. نیاز به دین یک نیاز فطری و احساس دین داری یک احساس درونی است و لذا باید در وجوه مختلف انسان و در همه ابعاد زندگی فردی و اجتماعی او جاری و ساری باشد تا او را به سرمنزل مقصود برساند. هدف نهایی تربیت دینی در الگوی پیشنهادی نیز، رسیدن به قرب الهی و مرتبه‌ای از حیات طیبه، در نظر گرفته شده است که برای دستیابی به آن اهداف میانی و جزئی تری در نظر گرفته شده است. حیات طیبه یا زندگی پاک وضع مطلوب زندگی انسان است که در قرآن کریم به عنوان منزلگاه نهایی صالحان و مؤمنان مورد توجه قرار گرفته است. لازمه و پیش زمینه دستیابی کودکان به مراتبی از حیات طیبه یا قرب الهی، مجموعه‌ای از اهداف میانی و اهداف جزئی یا رفتاری می‌باشد. در این رابطه، کاراموزیس (Karamouzis, 2015) توصیه کرده است که تربیت دینی و اعتقادی در برنامه درسی باید به صورت سازمان یافته بر پایه مؤلفه‌های اعتقادات مذهبی، اعمال مذهبی، هویت ملی، در نظر گرفته شود. تامسون (Thompson, 2015) نیز استدلال می‌کند که در آموزه‌های دینی، اعتقادات اولویت دارد و تقویت باور داشت متریبان بر خدانشناسی و صفات آن حائز اهمیت است. قاهیر (Qahir, 2015) نیز یادآور شده است که انتظار تربیت و آموزش از آموزه‌های دینی، تجلی در رفتار فراگیران است. هیلر و هیلر (Hylar & Hylar, 2014) یادآور شده است که آموزه‌های دینی بر اهداف تربیت اعتقادی تنظیم شود و تمرین‌های عملی نیز در تربیت اعتقادی تجویز گردد. طبق الگوی پیشنهادی، محتوای تربیت دینی^۱ باید در بردارنده سه اصل کلی (انتخاب، سازماندهی و ماهیت) و در جهت دستیابی به اهداف مطرح شده باشد. جامعیت، کاربردی بودن، قابلیت ارائه، تناسب با ویژگی‌های رشدی متربی، تناسب با علایق و نیازهای متربی و مطابقت با معیارهای دینی از ویژگی‌های محتوای این دوره است. در تنظیم محتوا باید ویژگی‌هایی همچون، اصل استمرار و تأکید بر تلفیقی بودن،

تأکید بر بسته آموزشی و اجتناب از کتاب محوری و موضوع محوری، توجه به ساختار تجویزی، نیمه تجویزی و غیر تجویزی بودن، سادگی و روان بودن آیات و احادیث، مدنظر قرار گیرد. بدیهی است که این محتوا باید دربرگیرنده همه وجوه ارتباط کودک، یعنی رابطه با خود، خداوند، جهان هستی و انسان‌های دیگر باشد.

در الگوی پیشنهادی، فعالیت‌های یاددهی-یادگیری^۱ به‌عنوان عنصری مهم و زمینه‌ساز تحقق اهداف تربیت دینی، مورد تأکید قرار گرفته است. این فعالیت‌ها باید براساس رویکرد معین (دانش آموز-محوری، و نیز فعال و خلاق با تأکید بر روش‌های مشارکتی) انتخاب شوند و مبتنی بر آموزه‌های دینی مشتمل بر آیات و روایات، احادیث در قالب شعر، سرود، قصه باشند و از طریق عادت‌آموزی، بازی‌های آموزشی فردی و گروهی، استفاده از شیوه‌های نو متناسب با فناوری‌های جدید ارائه شوند. همچنین، روش‌های مناسب تربیت دینی در الگوی پیشنهادی شامل: روش الگودهی، ذکر و یادآوری، روش اکتشافی، روش محبت‌ورزی، روش پرورش تخیل، روش تقویت کنش‌های آزاد، روش پرورش حواس پنج‌گانه و روش تلفیقی است.

در تربیت دینی کودکان، محیط یادگیری و فضای آموزشی^۲ از نظر فیزیکی باید دارای وسعت کافی بوده، شاد، بانشاط، متنوع و محرک حس کنجکاوی کودکان باشد و به چهار دیواری کلاس درس با جوی خشک و بی‌روح محصور نباشد. (گرمایی، ملکی، بهشتی و افهمی، ۱۳۹۴) بر زیبا و شاداب‌سازی فضای فیزیکی و حتی عاطفی با استفاده از قواعد زیباشناختی، روان‌شناسی رنگ‌ها، پیش‌بینی فضا برای فعالیت آزاد فراگیران، استفاده از تصاویر جهت غنی‌سازی محیط تأکید کرده‌اند.

در الگوی پیشنهادی، مواد و منابع آموزشی^۳ شامل بسته آموزشی متشکل از متون چاپی و غیرچاپی مبتنی بر آموزه‌های دینی و مذهبی است. در دوره پیش‌دبستانی، محتوای مشخص و منحصر به فردی برای تعلیم آموزه‌های دینی وجود ندارد و می‌تواند بسیار متنوع و متکثر باشد. انتخاب مواد و منابع آموزشی معمولاً برعهده معلم و یا مربی است که باید با توجه به نیازها و علایق کودکان زمینه افزایش انگیزه و شوق به یادگیری آموزه‌های دینی در فراگیران را ایجاد کند. استفاده از تصاویر گوناگون، مشاهده کردن دقیق اجزای یک نوشته یا تصویر، تکمیل کردن داستان، ترکیب بعضی از مفاهیم،

1. Learner learning activities
2. Instructional space
3. Instructional materials and Resources

حل کردن جدول، رنگآمیزی، ساختن کاردستی و... در ایجاد انگیزه بسیار مؤثر است. در حوزه تربیت دینی، نقش معلم و مربی حیاتی بوده و همتراز شغل پیامبران در نظر گرفته می‌شود. در الگوی پیشنهادی نیز، معلم تربیت دینی باید از دو ویژگی مهم، صلاحیت اعتقادی اخلاقی و صلاحیت حرفه‌ای برخوردار باشد. از مهم‌ترین خصوصیات مربی، التزام عملی وی به مسایل دینی، شناخت ویژگی‌ها و ظرفیت کودک، هدایت فراگیران و دانستن شیوه‌های تربیت دینی کودک است. همچنین، مربی باید از صبر و حوصله برخوردار باشد و در ایجاد و تقویت فضای اعتماد، دوستی و احترام متقابل بکوشد (علی‌آبادی، مسعودی، غفاری، و باغلی، ۱۳۹۷). چنان‌که مکنیل (Mcneil, 2006)، بیان کرده است، مربی و یا معلمی که به تربیت دینی دانش‌آموزان می‌پردازد، باید خوش خلق‌ترین و خوش‌خوترین معلمان باشد. ایلدیزلر و کارگی (Yildizlar & Kargi, 2010) نیز بیان کرده‌اند، بیشترین انتظار از مربیان این است که در مورد شغلشان اطلاعات علمی و به‌روز داشته باشند و همچنین در مورد موضوعاتی مانند: اختلالات یادگیری کودکان، مدیریت مشکلات رفتاری کودکان و مدیریت کلاس اطلاعات خاصی به‌دست آورند. ماحصل تحقیقات نشان می‌دهد که معلم موفق در این نوع تربیت معلمی است که در کنار تدریس محتوای تدوین شده، محیط یادگیری را شاداب، پرنشاط و جذاب بیاراید، رویکردهای آموزش مناسب اتخاذ نموده و نقش هدایت‌گری و تسهیل‌گری داشته باشد.

در الگوی پیشنهادی عنصر گروه‌بندی^۱ را می‌توان در دو مقوله مدنظر قرار داد؛ یکی اهداف اجتماعی و دیگری، اهداف آموزشی است که در فرایند تربیت دینی مکمل یکدیگر هستند. تعیین اندازه یا تعداد افراد گروه باتوجه به هدف و موضوع یادگیری و میزان فعالیت اعضاء مشخص می‌گردد. ماهیت آموزه‌های دینی به‌گونه‌ای است که آموزش و یادگیری مؤثر اکثر آنها مستلزم مشارکت و فعالیت گروهی دانش‌آموزان است. مهم‌ترین ویژگی‌های عنصر زمان آموزش^۲، غیررسمی بودن، انعطاف‌پذیری، کوتاه و مطابقت با خواست و نیاز متریبان می‌باشد. وقتی که از عنصر زمان در برنامه‌درسی سخن به میان می‌آید، زمان ارائه محتوای برنامه‌درسی بیش از هرچیزی به ذهن متبادر می‌شود (ابیضی، ۱۳۸۶)، اما مفهوم زمان آموزش عبارت است از زمان درگیر شدن با موضوع درسی^۳ و فرصتی که دانش‌آموزان به موضوع درسی توجه کرده و در فرایند یادگیری شرکت دارند.

1. Grouping
2. Instructional time
3. Time-on-Task

به‌زعم متذکر (Metzker, 2003) به نقل از ابیضی، (۱۳۸۶)، زمان آموزش که بعضی وقت‌ها آن را «زمان تکلیف» نیز می‌گویند، دوره‌ای برای یک فعالیت آموزشی در ارتباط با آمادگی دانش‌آموز برای یادگیری است و منجر به یادگیری واقعی می‌شود. این عنصر باید تناسب لازم را با سایر عناصر برنامه داشته باشد و مدیریت مناسبی برای استفاده از آن برای اثربخش‌تر کردن هرچه بیشتر فعالیت‌های تربیت‌دینی از سوی معلم صورت گیرد. مطابق الگوی پیشنهادی، ارزشیابی^۱ باید فرایندی و مستمر و ناظر بر رشد و پیشرفت کودک، و با استفاده از ابزارهای متنوع مانند مشاهده رفتار و عملکرد، پوشه‌کار، نظر اولیاء و غیره صورت گیرد. ارزشیابی بعد از ارائه درس و انتهای درس انجام نمی‌پذیرد و به‌صورت فرایندی و از همان آغاز تدریس شروع شده و درحین تدریس و پایان آن ادامه می‌یابد. همچنین، در ارزشیابی باید دانش‌آموز متناسب با تلاشش ارزیابی شود. شیوه‌های ارزشیابی در برنامه‌دینی تعلیم و تربیت دینی، باید با تکیه بر دیدگاه‌های نوین روان‌شناسی تربیتی تنظیم شود.

پیشنهادها

بر اساس الگوی طراحی شده، پیشنهاد می‌شود که در تربیت‌دینی کودکان پیش‌دستانی، شکوفایی فطرت کودکان و دستیابی به مراتبی از حیات طیبه (زندگی پاک)، به‌عنوان هدف غایی در نظر گرفته شود و محتوای آموزشی باید مطابق با معیارهای دینی و ویژگی‌های رشدی و نیازهای متربی بوده و از طریق فعالیت‌های تدریس - یادگیری متنوع توسط مربی شایسته و با اخلاق در اختیار نوآموز قرار گیرد. نقش مربی عمدتاً باید هدایت‌گری و تسهیل‌گری باشد. مواد آموزشی باید متنوع، برانگیزاننده و مطابق با علائق نوآموزان انتخاب شود. فضای آموزشی نیز باید دارای امکانات بازی بوده و شاد و جذاب باشد. در نهایت ارزشیابی باید به‌صورت غیرمستقیم و مستمر انجام گیرد.

تشکر و قدردانی

بدین‌وسیله از اساتید محترم گروه‌های آموزشی معارف و برنامه‌ریزی درسی دانشگاه‌های کشور و مربیان محترم پیش‌دستانی که در انجام این تحقیق همکاری لازم را با محققین حاضر داشتند، کمال تشکر و قدردانی را داریم.

قرآن مجید.

- آخ، سلمان؛ حسینی خواه، علی؛ عباسی، غفت و موسی پور، نعمت‌الله. (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی وضعیت آموزش و برنامه‌دستی دوره پیش از دبستان ایران. *فصلنامه مطالعات پیش‌دبستان و دبستان*، ۲(۶): ۳۱-۱.
- ابیزی، خاطره. (۱۳۸۶). بررسی عنصر زمان در برنامه‌دستی حسابان از دیدگاه شرکای برنامه‌دستی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه شهید بهشتی.
- باقری، خسرو. (۱۳۸۷). *نگاهی دوباره به تربیت اسلامی*. انتشارات مدرسه.
- بانه، ناصر. (۱۳۸۸). *تعلیم و تربیت و دنیای ناشناخته دینی کودکان*. اسلام و پژوهش‌های تربیتی، ۲(۲): ۲۳۵-۲۰۳.
- بت‌شکن، رضوان، و سعادت‌مند، زهره. (۱۳۹۴). آسیب‌شناسی برنامه‌دستی دینی پیش‌دبستانی از دیدگاه متخصصان و مربیان دینی. *کنفرانس بین‌المللی مهندسی و علوم کاربردی*. امارات: دبی.
- بدخشان، سعید، و جباری، کامران. (۱۳۹۷). بررسی اثربخشی آموزش‌های پیش‌دبستانی مکتب‌القرآن بر مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان شهرستان میاندوآب. *فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۳(۱): ۴۸-۳۱.
- بیاتی، مهدی؛ هاشمی‌مقدم، سیدشمس‌الدین و فقیهی، علیرضا. (۱۳۹۶). طراحی و اعتبارسنجی مدل تربیت‌معنوی و اخلاقی کودکان پیش‌دبستانی. *پژوهش‌های اخلاقی*، ۱۸(۱): ۱۹۴-۱۶۷.
- پاکزاد، عبدالعلی. (۱۳۹۰). روش‌های تربیتی در قرآن، *ماهنامه معرفت*، ۱۶(۱۶): ۳۲-۱۳.
- پیری، رباب، و ادیب، یوسف. (۱۳۸۸). الگوی بهینه برنامه‌دستی برای دوره پیش از دبستان. *علوم تربیتی*، ۵(۲): ۸۲-۵۳.
- تهذیبی، نسرن، و جوادنیا، امیر. (۱۳۸۵). تربیت‌دینی کودکان در دوره پیش از دبستان. *نشریه پیوند*، ۳(۱۹).
- جان‌نثار، فاطمه. (۱۳۹۷). نقش قصه‌وبازی در رشد، خلاقیت و هویت‌یابی کودکان پیش‌دبستانی. *اولین همایش ملی هویت کودکان ایران اسلامی در دوره پیش‌دبستانی*، وزارت آموزش و پرورش، معاونت آموزش ابتدایی.
- خلجی، حسن. (۱۳۹۱). تأثیر تربیتی قصه‌های قرآنی در تربیت‌دینی کودکان. *نشریه تربیت‌تلفیقی*، ۱۱(۱): ۹۷-۱۱۶.
- درستی، رقیه و زارعی، حیدرعلی. (۱۳۹۶). تأثیر قصه‌گویی قصص قرآنی بر سازش‌یافتگی کودکان پیش‌دبستانی. *فصلنامه سلامت روانی کودک*، ۴(۱): ۶۶-۵۶.
- دست‌مورد، مداح؛ بخشش، مریم و ابراهیمی‌شادابی، عاطفه. (۱۳۹۸). بررسی تحلیلی جایگاه بازی در تعلیم و تربیت کودکان از نظر مکاتب غربی و اسلام. *پیشرفت‌های نوین در روان‌شناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش*، ۲(۱۹): ۶۴-۵۵.
- رام، سمیه؛ مهرمحمدی، محمود؛ صادق‌زاده قمصری، علیرضا و طلایی، ابراهیم. (۱۳۹۶). آموزش خویشتن‌بانی به کودکان سنین ۷ تا ۱۴ سال؛ با کدام منطق و رویکرد. *نشریه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۴(۱۶): ۸۷-۸۱.
- رجبی‌زاده، مرضیه؛ دانشمند، پدراسادات و سلطانی، اصغر. (۱۳۹۸). ارائه الگوی برنامه‌دستی تربیت‌دینی مبتنی بر یادگیری هیجانی-اجتماعی در دوره متوسطه از دیدگاه معلمان. *نشریه علمی آموزش و ارزشیابی*، ۱۲(۴۵): ۱۱۰-۸۵.
- رسولی، بهار، و پهلوانی، عرفان. (۱۳۹۵). ضرورت بهره‌گیری از نمایش خلاق برای آموزش آموزه‌های اخلاقی و مذهبی به کودکان پیش‌دبستان. *ماهنامه نمایش*، ۱۸(۲): ۵۰-۴۸.
- رضایت، غلامحسین و رضایت، فاطمه. (۱۳۹۵). روش‌های تربیت کودک تا هفت سالگی در اندیشه امام علی (ع). *فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۳(۲۷): ۷۶-۵۵.
- رضوی، عبدالحمید، و گرجی‌پشتی، حدیجه. (۱۳۹۴). میزان انطباق برنامه‌دستی قصدشده و اجرا شده پیش از دبستان. *دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه‌دستی*، ۳(۵): ۷۸-۶۵.
- زارعی، محمدحسین؛ نصرافهانی، احمدرضا؛ میرشاه‌جعفری، سیدابراهیم و لیاقت‌دار، محمدجواد. (۱۳۹۵). مرئی پیش‌دبستانی: چه کسی با چه مشخصاتی. *دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه‌دستی*، ۴(۸): ۲۰۴-۱۸۱.
- زینال‌پور، سمیرا، و کیهان، جواد. (۱۳۹۷). پدیدارشناسی شیوه‌های آموزش مذهبی والدین به کودکان پیش‌دبستانی. *فصلنامه علوم تربیتی از دیدگاه اسلام*، ۱۶(۱): ۹۱-۶۹.
- سجادی، نرگس، و آزادمنش، سعید. (۱۳۹۲). نقد و بررسی اهداف تفصیلی فعالیت‌های دوره پیش‌دبستانی در برنامه‌دستی ملی جمهوری اسلامی ایران از منظر رویکرد اسلامی عمل. *دوفصلنامه نظریه و عمل در برنامه‌دستی*، ۲(۲): ۹۸-۶۵.
- سجادی، نرگس؛ باقری، خسرو و مدنی‌فر، محمدرضا. (۱۳۹۴). اهداف واسطی تربیت در دوران کودکی براساس رویکرد اسلامی عمل. *دوفصلنامه علمی- پژوهشی تربیت‌اسلامی*، ۱۰(۲۱): ۵۵-۲۹.
- سعادت‌مند، زهره؛ لیاقت‌دار، محمدجواد و صادق‌ان، زهرا. (۱۳۹۱). نیازسنجی برنامه‌دستی دوره پیش‌دبستانی تحت‌نظر آموزش و پرورش از دیدگاه مدیران و مربیان شهر اصفهان. *پژوهش در برنامه‌ریزی درسی*، ۲(۸): ۱۴۵-۱۳۲.
- سعیدی رضوانی، محمود، و بیبقی، تقی. (۱۳۸۰). تأملی در باب تناسب نظام آموزش و پرورش رسمی با تربیت‌دینی، تعلیم و تربیت اسلامی، ۶(۱۳۲): ۱۰۵-۱۳۲.
- سوهانی، عاطفه؛ امیری‌قلمی، علی؛ وکیلی، نجمه و آهنگران، خلیل. (۱۳۹۶). تبیین نقش مربیان و والدین در تعمیق باورهای دینی کودکان با رویکرد قرآنی. *مطالعات قرآنی*، ۳۰(۸): ۸۶-۶۷.
- شمشیری، بابک، و نوذری، مرضیه. (۱۳۹۰). آسیب‌های تربیت‌دینی کودکان مقطع پیش‌دبستانی از نظر متخصصان علوم تربیتی، روان‌شناسی، علوم دینی و ادبیات کودکان و مربیان پیش‌دبستانی. *دوفصلنامه تربیت اسلامی*، ۱۲(۱): ۷۳-۵۱.
- شمشیری، بابک، و نوذری، مرضیه. (۱۳۹۷). ارائه الگوی بومی تربیت‌دینی کودکان پیش‌دبستانی از طریق مصاحبه با صاحب‌نظران.

- فصلنامه رشد آموزش پیش دبستانی، ۳۷: ۴۷-۴۲.
- شهریار، روح‌الله، و نجفی، حسن. (۱۳۹۸). صلاحیت‌های حرفه‌ای مربی تربیت‌دینی: ارائه چارچوبی همسو با حکمت ۷۴۱ نهج‌البلاغه. نشریه علمی پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۷(۴۵): ۲۲۴-۱۹۷.
- عابدی، فاطمه؛ منادی، مرتضی؛ خادمی اشکذری، ملوک و کیامنش، علیرضا. (۱۳۹۷). واکاوی عوامل مؤثر بر تحقق‌پذیری تربیت‌دینی دانش‌آموزان. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۶(۳۸): ۱۶۹-۱۴۵.
- عباسی، غفت. (۱۳۸۲). طراحی الگوی برنامه‌درسی بهینه برای دوره کودکان، نقد و بررسی وضعیت این دوره در مقایسه با آن الگو. پایان‌نامه دوره دکترا دانشگاه تربیت مدرس.
- عجم، علی‌اکبر، و سعیدی رضوانی، محمود. (۱۳۹۱). چالش در اهداف تربیت‌دینی (شناخت، عاطفه و عملکرد). پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۰(۱۷): ۷۰-۴۹.
- علی‌آبادی، ابوالفضل؛ مسعودی، جهانگیر؛ غفاری، ابوالفضل و باغلی، حسین. (۱۳۹۷). ضرورت توجه به «قطب‌سوم» در تربیت‌دینی و آثار آن بر فضای تربیتی (مربیان، فراگیران و کلاس درس). فصلنامه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۳(۱): ۸۸-۴۹.
- عموزاده سماکوش، حسن؛ پیرانی، ذبیح؛ حیدری، عباسعلی و سمردی، محمدرضا. (۱۳۹۷). طراحی و اعتبارسنجی الگوی تربیتی مبتنی بر حب خدا از منظر قرآن، فصلنامه علمی-پژوهشی قرآن و طب، ۳(۳): ۱۳۸-۱۲۷.
- قیصری گودرزی، کیومرث، و سلحشوری، احمد. (۱۳۹۷). اصول تربیت توحیدی در دوره کودکی (مرحله سیادت). پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۶(۴۰): ۳۷-۵.
- کاوایی، پروانه، و نصر، احمد رضا. (۱۳۹۵). سنتز پژوهی چالش‌های برنامه‌های درسی آموزش عالی کشور در دهه اخیر و راهکارهای پیشرو. دوفصلنامه مطالعات برنامه‌درسی آموزش عالی، ۷(۱۳): ۳۶-۷.
- کریلایی، فتنه، فاطمه صغری، و طاهری‌زاده، مهین. (۱۳۹۸). اصول آموزش مفاهیم دینی به کودکان. سومین همایش ملی روان‌شناسی و آسیب‌های اجتماعی، چابهار.
- کریم‌زاده، عنایت؛ روزبان، شهامت و خیبری، حمیده. (۱۳۹۴). بررسی چگونگی آموزش مفاهیم اصول و روش‌های دینی به کودکان پیش‌دبستانی. کنفرانس ملی روان‌شناسی علوم تربیتی و اجتماعی، بابل.
- کریمی، منیره، و سالاری‌چینه، پروین. (۱۳۹۳). بازنگری تربیت‌دینی کودکان پیش از دبستان. کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی و مطالعات رفتاری، تهران، مؤسسه مدیران ایده‌پرداز.
- کریمیان‌پور، غفار، و احمدی، حمیرا. (۱۳۹۳). تربیت‌دینی کودکان پیش‌دبستانی. مجله رشد آموزش پیش‌دبستانی، ۵(۳): ۱۷-۱۴.
- کشتانی، مهدیه، و نوروزی، رضاعلی. (۱۳۹۴). جایگاه و نقش بازی در تربیت‌دینی کودکان. پژوهش‌نامه تربیت تبلیغی، ۹(۹ و ۱۰): ۶۴-۴۳.
- کشاوری، سوسن. (۱۳۸۷). شاخص‌ها و آسیب‌های تربیت‌دینی. دوفصلنامه تربیت اسلامی، ۶(۶): ۱۲۲-۹۳.
- کمیجانی، داود، و فریادرس، زینب. (۱۳۹۴). آشنایی با ساختار تربیت‌دینی و راهکارهایی برای پذیرش آن در سنن کودکی. دوفصلنامه آموزه‌های تربیتی در قرآن و حدیث، ۲(۲): ۱۸-۱.
- کیومرثی، غلامعلی. (۱۳۹۲). مبانی اصول تربیت‌دینی و تفاوت آن با تعلیمات دینی. تهران: انتشارات مدرسه.
- کیهان، جواد. (۱۳۹۹). طراحی مدل راهبردهای آموزش مذهبی کودکان پیش‌دبستانی در خانواده‌های پژوهشی آمیخته. فصلنامه مسایل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۵(۱): ۹۲-۶۱.
- گرمایی، حسنعلی؛ ملکی، حسن؛ بهشتی، سعید و افهمی، رضا. (۱۳۹۴). طراحی و اعتباریابی الگوی بومی برنامه‌درسی دوره ابتدایی مبتنی بر مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی و هنر. فصلنامه مطالعات پیش‌دبستان و دبستان، ۲(۲): ۳۲-۱.
- مفیدی، فرخنده. (۱۳۹۳). مبانی آموزش و پرورش در دوره پیش از دبستان. تهران: سمت.
- ملکی، حسن؛ شاملی، عباسعلی و کاظمی، حمیدرضا. (۱۳۹۰). برنامه‌درسی ابزاری برای نیل به تربیت اخلاقی. نشریه اسلام و پژوهش‌های تربیتی، ۳(۲): ۹۸-۷۷.
- موحدی محصل طوسی، مرضیه؛ مهرمحمدی، محمود؛ صادق‌زاده قمری، علیرضا؛ نقی‌زاده، حسن. (۱۳۹۲). اصالت‌بخشی به ارزشیابی فرایند‌محور در تربیت‌دینی به‌جای اتکا بر نتیجه‌محوری براساس آموزه‌های اسلامی. پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۲۲(۲): ۲۲-۱.
- میرزایی، ملیحه؛ احمدی، پروین، و نراقی زاده، افسانه. (۱۳۹۵). مقایسه اهداف و محتوای برنامه‌درسی اجرا شده و برنامه‌درسی قصد شده در مراکز پیش‌دبستانی شهر کرمان. اندیشه‌های نوین تربیتی، ۱۲(۴): ۸۰-۶۳.
- میکنایی‌لو، غلامحسین، و سلطان‌القرائی، خلیل. (۱۳۹۴). اهداف و روش‌های تعلیم و تربیت از دیدگاه اسلام. بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۲(۳۵): ۱۲۱-۹۷.
- نوذری، محمود. (۱۳۹۰). بررسی تحول ایمان به خدا در دوره کودکی، نوجوانی و آغاز جوانی: رویکردی روان‌شناختی-دینی. رساله دکتری، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره).
- وقاری زمهریر، زهرا؛ امین خندقی، مقصود؛ سعیدی رضوانی، محمود و موحدی محصل طوسی، مرضیه. (۱۳۹۵). تبیین برنامه‌درسی تربیت‌دینی مبتنی بر رویکرد تکلیف‌گرا. مجله پژوهش‌نامه مبانی تعلیم و تربیت، ۶(۲): ۱۰۶-۸۲.
- یادگارزاده، غلامرضا، و عسگری، اردشیر. (۱۳۹۰). ارزشیابی برنامه‌درسی علوم دوره ابتدایی براساس نظر معلمان و سرگروه‌های آموزشی استان همدان. فصلنامه مطالعات برنامه‌درسی ایران، ۶(۲۳): ۱۶۱-۱۳۲.

REFERENCES

- Akker, J. V. D., Fasoglio, D. & Mulder, H. (2010). A curriculum perspective on plurilingual education. Council of Europe. Available at: www.coe.int/lang.
- Akker, J. V. D. (2003). Curriculum perspectives: *An introduction*. In J. van den Akker, W. Kuiper & U. Hameyer (Eds.), *Curriculum landscapes and trends* (pp. 1-10). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Aimin, L., & Yan, C. (2011). A Case study of college english curriculum design under the social needs analysis. *Studies in Literature and Language*, 3(3): 1-5.
- Aran, H., & Nayeckabir, M. (2018). Role of Parents in Religious and Social Education of Children, *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 5(3): 180-191.
- Barni, M. & Mahdany, D. (2017). Al Ghazali's Thoughts on Islamic Education Curriculum. *DINAMIKA ILMU*. Vol. 17 No. 2, 2017. P-ISSN: 1411-3031; E-ISSN: 2442-9651. doi: <http://dx.doi.org/10.21093/di.v17i2.921>.
- Berkowitz, M. W. & Bier, M. C. (2015). Research-based character education. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*: 591, 72–85.
- Conroy, J. C., Lundie, D., Davis, R. A., Baumfield, V., Barnes, L. P., Gallagher, T., & Wenell, K. J. (2015). *Does religious education work? A multi-dimensional investigation*. London: Bloomsbury.
- De Roos, Simone, A. Iedema, J. & Miedema, S. (2004). "Influence of Maternal Denomination, God Concepts, and Child Rearing Practices on Young Children's God Concepts." *Journal for the Scientific Study of Religion*, 43(4): 519–535.
- Duman, G. (2014). Evaluation of Turkish preschool curriculum objectives in terms of values education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*.(152): 978 – 983.
- Hashim, C. N. & Langgulung, H. (2008). Islamic Religious Curriculum in Muslim Countries: The Experiences of Indonesia and Malaysia. *Bulletin of Education & Research*, Vol. 30, No. 1, pp. 1-19.
- Hewitt, T. W. (2006). *Understanding and shaping curriculum: What we teach and why*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hylar, E., & Hylar, L. (2014). *Lifestyles: Past, Present, Future, A unit to integrate Economics in the Junior High Classroom*. This record was imported from ERIC on March 21.
- Jafraie, S. & Zaver, A. (2019). Teaching Religious Education: The Ethics and Religious Culture Program AS Case Study. *International Research in Education*, Vol. 5, Iss. 1, 2019, pp. 89-106.
- Karamouz is Polikapos. (2015). The Greek Religion Innovation. In *Sociology of Religion* vol. 61 (2):89-171.
- Klein, M. F. (1980), 'Curriculum as a Field of Study', International Encyclopedia of Education. pp. 1142-1143.
- Lemu, B. A. (2002). *A Holistic Approach to Teaching Islam to Children: A Case Study in Northern Nigeria, Religious Education in Schools: Ideas and Experiences from around the World*, Published in hardcopy by IARF, 2002; now at: iarf.net/resources/publications/Religious Education in Schools.pdf.
- Marini, A. Safitri, D. & Muda, I. (2018). Managing School Based on Character Building in The Context of Religious School Culture (Case in Indonesia). *Journal of Social Studies Education Research*: 9 (4), 274-294.
- Mirascieva, S. Petrovskia, V. & Gjorgjeva, E. P. (2011). Teaching in the religious education in the Republic of Macedonia today, *Procedia Social and Behavioral Sciences*: 15 (2011) 1404–1409.
- Mcneil, D. (2006). *Contemporary curriculum in thought and action*. Hobokaen, Nj: John Wiley & Sons, Inc.
- Njoku, N. C. & Njoku, D. I. (2015). Challenges to Effective Implementation of Christian Religious Studies Curriculum: A Study of Secondary School Pupils in Ebonyi State of Nigeria, *Journal of Education and Practice*, 6(18): 176-180.
- Qahir, K. (2015). *Religion-baed conflict Resolution. In plural societies*. Through provision of Education to the public.
- Rahayu, W., & Munadi, M. (2019). Inculcation Religiosity in Preschoolers Local content curriculum, *Jurnal Pendidikan Usia Dini*, Volume 13 Edisi 2. <http://journal.unj.ac.id/unj/index.php/jpd>.
- Thompson, R. (2015). Religion, Belief, Education and Discrimination. *The Equal Rights review*, Vol Fourtee (2015).
- Yildizlar, M. & Kargi, E. (2010). Preschool teachers, expectations and evaluations on the effects of in-service teacher education in the Turkish Republic of Northern Cyprus. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2: 1951-1954.